

katledildi. Mansûr, Ziyâdetullah'ın akrabalarından olan Tunus Valisi İsmâil b. Süfyan b. Sâlim b. İkal ve oğlu Muhammed'i de yanına getirtip öldürttü ve şehri ele geçirdi.

Ziyâdetullah bu olayı haber alınca Gulbûn adıyla tanınan amcasının oğlu ve veziri Ağleb b. Abdullah b. Ağleb'i büyük bir ordunun başında Mansûr'un elinden Tunus'u alması için gönderdi ve onlara yenilmeleri ya da Mansûr'u ellerinden kaçırmaları halinde kendilerini öldürmekle tehdit etti. Tunus'a ulaşan Gulbûn ile Mansûr'un kuvvetleri 20 Rebûlevvel 209'da (21 Temmuz 824) karşılaştılar. Ancak Gulbûn'un kuvvetleri mağlûp oldu. Ziyâdetullah'ın yanına dönmeleri halinde öldürülmekten korkan askerler Gulbûn'dan uzaklaşıp Bâce, Satföre, Meser, Ürbüs'te (Laribus) ve diğer bazı şehirlerde hâkimiyeti ele geçirdiler. Ziyâdetullah'tan ayrılmış Mansûr'un etrafında toplandılar. Bu yüzden İfrîkiye'de büyük karışıklıklar meydana geldi. Mansûr b. Nusayr, daha sonra gittikçe artan kuvvetleriyle Kayrevan'ı kuşattı ve bu sırada Kayrevan halkı onun tarafına geçti. Ziyâdetullah, bölgedeki taraftarlarını bir araya toplayarak büyük bir kuvvetle 15 Cemâziyelâhir 209 (13 Ekim 824) tarihinde Mansûr'un üzerine yürüdü. Mansûr ve taraftarları yenildiler. Ziyâdetullah, Kayrevan halkından intikam almak istediye de din âlimlerinin girişimleriyle bundan vazgeçti ve şehrin surunu tahrip etmekle yetindi.

Mansûr'un mağlûbiyeti üzerine Âmir b. Nâfi' ve Abdüsselâm b. Müferric gibi kumandanları hâkim oldukları yerlere gittiler. Ziyâdetullah, Muhammed b. Abdullah b. Ağleb komutasındaki bir orduyu Âmir b. Nâfi'in kuvvetlerinin bulunduğu Sebîbe şehrine yolladı. Taraflar arasında 20 Muharrem 210'da (13 Mayıs 825) meydana gelen savaşta Muhammed b. Abdullah yenilerek Kayrevan'a döndü. Bunun üzerine Mansûr, Kayrevan'ı tekrar kuşattı ve ele geçirdi. Otoritesi sarsılan ve gücü zayıflayan Ziyâdetullah zor durumda kaldı ve bu yenilgi bütün İfrîkiye bölgesinden sadece Kâbis, Sâhil, Nefzâve ile Trablus'u elinde bulunduran Ziyâdetullah'a çok ağır geldi. Diğer taraftan gittikçe güçlenen Mansûr kendi adına para bastırdı. İsyancılar Ziyâdetullah'a haber gönderip İfrîkiye'yi terketmesini istediler. Ziyâdetullah buna da çok üzüldü ve Süfyan b. Sevâde'yi Nefzâve'ye gönderdi. Burada Berberîler'in desteğini alan Süfyan, Âmir b. Nâfi' ile çarpıştı. Mağlûp olarak çok sayıda kayıp veren Âmir b. Nâfi', Kastilye'ye (Kastilya) döndü ve burayı zaptetti.

Ağlebîler Devleti'ni tehdit eden bu ayaklanmalar ancak 211 (826-27) yılında sona erdi. Bunda Mansûr ile kumandanlarından Âmir b. Nâfi' arasındaki mücadele etkili olmuştur. Nitekim Mansûr'u doğuya kaçmaya mecbur eden Âmir onu yakalayıp hapsedti ve ardından öldürerek topraklarını ele geçirdi. Mansûr taraftarları ile Âmir b. Nâfi' arasındaki mücadele Âmir'in 213'te (828) ölümüne kadar devam etti. Ziyâdetullah, Âmir'in ölümünü öğrendiğinde, "Bugün savaş sona ermiştir" diyerek sevincini bildirdi. Ziyâdetullah, iç isyanları bastırdıktan sonra büyük bir donanma ile Bizans hâkimiyetindeki Sicilya'nın fethine girişti. Daha önce Ağlebîler ile Sicilya yönetimi arasında imzalanan barış antlaşması, 826'da Sicilya Valisi Konstantin Souda'ya isyan eden adadaki Bizans deniz kuvvetlerinin kumandanı Euphemios'un I. Ziyâdetullah'tan yardım istemesi üzerine bozuldu. Dönemin meşhur âlimi Kayrevan Kadısı Ebû Abdullah Esed b. Furât komutasında gönderilen yetmişten fazla gemiye sahip İslâm donanması Euphemios'un donanmasıyla birleşerek 212'de (827) Mâzere'yi (Mazara del Vallo) fethetti. Esed b. Furât, Ebû Zekî el-Kinânî'yi Mâzere'de bırakıp Siracusa (Sarakûse) üzerine yürüdü. Şehir uzun süre kuşatıldıysa da alınamadı. Esed b. Furât 213'te (828) ölünce müslümanlar kuşatmayı kaldırdılar. Yerine geçen Muhammed b. Ebû'l-Cevârî, Euphemios ile birlikte Mineo dahil bazı kaleleri ele geçirdi ve adanın içlerine doğru ilerleyip Kasrıyâne'yi (Castrogiovanni) kuşattı. Bu sırada Muhammed'in ölümü ve Euphemios'un Kasrıyâne halkı tarafından bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine müslümanlar Mineo'ya geri dönmek zorunda kaldı.

215 (830) yılı başlarında durum müslümanların lehine gelişti. Ziyâdetullah'ın yardımı gönderdiği donanma, Endülüs'ten yardım için gelen kuvvetlerin başında bulunan Asbağ b. Vekîl el-Hewânî'nin emrinde toplandı. Her iki donanma toplam 300 gemiden oluşuyordu. Asker sayısı da 20-30.000 civarında idi. Önce Mineo'daki müslümanlara yardıma gidildi, ardından bugünkü Caltanissetta şehri muhasara edildi. Bu sırada çıkan salgın bir hastalıktan Asbağ ve birçok müslüman askerin ölümü üzerine kuşatma kaldırıldı ve Endülüs kuvvetleri ülkelerine geri döndü. İfrîkiye kuvvetleri Cemâziyelâhir 215'te (Ağustos 830) Palermo'yu kuşattı ve Bizans valisi 12 Eylül 831 tarihinde şehri müslümanlara teslim etti. Ziyâdetullah, Palermo'nun fethinden beş ay sonra Sicilya emirliğine yeğeni Ebû

Fihri Muhammed b. Abdullah'ı getirdi. Ebû Fihri 220 (835) yılına kadar birçok sefer düzenledi. Muhammed b. Sâlim emrindeki bir orduyu da Taormina'ya gönderdi. Fakat bu sırada Ebû Fihri'e karşı bir isyan başladı ve onu öldüren âsiler Bizans'a sığındılar. Ebû Fihri'den sonra yerine önce Fazl b. Ya'kûb, daha sonra da Ebû Fihri'nin kardeşi Ebû'l-Ağleb İbrâhim b. Abdullah geçti. Müslümanlar, Etna yanardağı etrafında ve diğer yerlerde bulunan kaleleri zaptetmeye çalışıyorlardı. Ancak Ziyâdetullah 14 Receb 223 (11 Haziran 838) tarihinde vefat etti ve yerine kardeşi Ağleb b. İbrâhim geçti. Ziyâdetullah'ın Ağlebî hânedanının en güçlü simalarından biri, aynı zamanda zalim ve acımasız bir kişi olduğu nakledilir. Kayrevan'da bîmâristan yaptırmış, Sîdî Ukbe Camii'ni yeniden inşa ettirmiş, Süse Ribâtı'nı tamamlamıştır. Diğer taraftan onun öneminden itibaren Abbâsîler'e paralel olarak Mu'tezile resmi mezhep haline gelmiş ve bölgede etkisini bir süre devam ettirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 334-337; Ya'kûbî, *Târîh* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ), Beyrut 1413/1993, II, 358; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdullah Köşe), İstanbul 1986, VI, 284-294; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 121-139; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 197-200; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l-Mağrib fi'l-âsi'l-İslâmî*, İskenderiye, ts. (Müessesetü şebâbi'l-câmia), s. 284-306; Hitti, *İslâm Tarihi*, III, 709-710, 957-976; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1981, s. 195, 211-212; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, III, 24, 29-32; Muhammed et-Talbi, *ed-Devletü'l-Ağlebîyye* (trc. Münîc es-Sayyâdî), Beyrut 1985, s. 180 vd.; G. Demombynes, "Ağlebîler", *İA*, I, 150; Fikret İşıltan, "Sicilya", a.e., X, 591-593; Muhammed Nûrî, "Benî Ağleb", *DMBİ*, XII, 631-633; Emine Baytâr, "el-Eğâlîbe", *el-Meüsû'atü'l-Arabiyye*, Dimaşk 2000, II, 815.

ALİ ÖNGÜL

ZİYÂDETULLAH III

(زِيَادَةُ اللَّهِ)

Ebû Mudar Ziyâdetullah b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Ağlebî et-Temîmî (ö. 304/916)

Son Ağlebî emiri
(903-909).

Tunus'ta doğdu. Babası tarafından Sicilya valiliğine tayin edildiyse de eğlence ve içkiye düşkünlüğü yüzünden azledilip hapse atıldı. Kendisinin tertibiyle babası Sicilyalı üç görevli tarafından 28 Şaban 290'da (27 Temmuz 903) öldürülünce hapisten çıktı, İfrîkiye'ye gidip emirliğin başına geçti ve babasını öldürenleri öldürtüp cesetlerini astırdı. Tubne'de bulunan

ZİYÂDETULLAH III

kardeşi Ebû Abdullah el-Ahvel'e babasının ağzından bir mektup yazarak çok acele gelmesini istedi. Babasının öldürüldüğünü bilmeyen Ebû Abdullah gelince de onu, amcalarını ve kardeşlerinden ele geçirdiklerini katletti. Vezirliğe Abdullah b. Sâiğ'i, Dîvânü'l-harâc'a Ebû Müslim Mansûr b. İsmâil'i tayin etti. Yine içki ve eğlenceye dalıp devlet işlerini ihmal etti. Rebûlâhîr 292'de (Şubat-Mart 905) Tunus'tan ayrılıp Kayrevan'a geçti.

Bu sırada Berberî Kûtâme kabilesinin desteğiyle Mağrib'de bir İsmâilî üssü kurmayı başaran Ebû Abdullah eş-Şîi Ağlebîler'i tehdit ediyordu. Ziyâdetullah'ın babası döneminde kardeşi Ebû Abdullah el-Ahvel idaresinde gönderilen bir ordu Ebû Abdullah eş-Şîi karşısında yenilmişti. Ziyâdetullah, rakiplerini ortadan kaldırıp düzeni sağladıktan sonra Mîle, Satîf ve Kostantîne şehirlerini ele geçiren Ebû Abdullah eş-Şîi'ye karşı akrabalarından İbrâhim b. Habeşi kumandasında 40.000 kişilik bir ordu sevketti. Kastilya (Kastiliye) şehrine ulaşip burada altı ay kadar kalan İbrâhim, özellikle Kûtâme halkından Ebû Abdullah eş-Şîi'ye itaat etmeyen kalabalık bir grup kendisine katıldıktan sonra Keynûne şehrine yürüdü. Burada Ebû Abdullah'ın kuvvetleriyle yapılan savaşta İbrâhim ağır bir yenilgiye uğradı. Askerlerinden pek çoğu öldürüldü ve ordunun bütün ağır silahları Ebû Abdullah'ın eline geçti. İbrâhim buradan Bâgâye'ye, ardından da Kayrevan'a döndü. Bu yenilgi yüzünden Ağlebî Devleti bir hayli sarsıldı.

Daha sonra Ziyâdetullah'ın 12.000 kişilik bir ordu ile yolladığı Hârûn b. Tubnî, Ebû Abdullah eş-Şîi'ye itaat etmiş olan Dârûlmellûl şehri üzerine yürüdü; halkıyla savaştı ve surlarını yıktırdı. İlerlemeye devam eden Hârûn, Ebû Abdullah'ın gönderdiği süvari birlikleri karşısında mağlûp oldu. Hârûn ile birlikte adamlarından çok sayıda kişi öldürüldü. Ebû Abdullah bu arada Ticîs şehri barış yoluyla ele geçirdi. Bu gelişmelere çok üzülen Ziyâdetullah tekrar asker toplayarak Ebû Abdullah ile bizzat savaşmak üzere harekete geçti ve 293'te (906) Ürbûs (Laribus) şehrine ulaştı. Burada yeni katılanlarla birlikte daha da güçlenen Ziyâdetullah ordusuna bizzat komanda etmek istediye de bunun tehlikeli olacağı ileri sürülüp komutayı başka birine vermesi tavsiye edilince ordunun başına amcasının oğullarından İbrâhim b. Ağleb'i geçirdi. Diğer taraftan Ebû Abdullah eş-Şîi Bâgâye, Mecâne, Kastiliye ve Tîfâş şehirlerini zaptetti.

İbrâhim b. Ağleb, Bâgâye'ye yürüyüp şehri kuşattı, ancak Ebû Abdullah'ın yolladığı 12.000 kişilik süvari birliği karşısında buradan ayrılmak zorunda kaldı. Ebû Abdullah eş-Şîi'nin askerleri Bâgâye'yi ve çevresini yağmalayıp geri döndüler. Ziyâdetullah'ın bütün gayretlerine rağmen Ebû Abdullah Tubne şehrini kuşatıp çetin bir savaştan sonra ele geçirdi (Zilhicce 293 / Ekim 906). Onun Belzeme (Billizme) şehrini almasından sonra Ürbûs üzerine yürümesinden korkan Ziyâdetullah, askerlerinin başına İbrâhim b. Ahmed b. Ebû İkal'i bırakarak buradan ayrıldı ve Rakkâde'ye gitti. Bâgâye, Ticîs, Kafsa ve Kastiliye şehirleri Ebû Abdullah'ın hâkimiyetine girdi. Bu arada Ziyâdetullah'ın askerleri Tevzer'e (Tûzer) gitti. Ebû Abdullah da Ürbûs'e yürüdü ve 24 Cemâziyelâhir 296'da (20 Mart 909) şehri ele geçirdi. Ebû Abdullah'ın askerleri İfrîkiye şehirlerini peş peşe zaptederken Ziyâdetullah'ın askerleri onun karşısında sürekli yenilgiye uğradı. Ziyâdetullah, Ebû Abdullah eş-Şîi'nin gücü karşısında bir şey yapamayacağını anlayınca ailesini, servetini ve diğer kıymetli eşyasını alıp adamlarıyla birlikte Rakkâde'den ayrıldı (26 Cemâziyelâhir 296 / 22 Mart 909). Bunun üzerine halk Rakkâde'deki sarayını yağmaladı, Ebû Abdullah da kısa süre sonra Rakkâde'ye hâkim oldu. Böylece Mağrib'de 100 yıldan fazla hüküm süren Ağlebîler Devleti sona erdi ve bölge Fâtımîler'in hâkimiyetine girdi.

Ziyâdetullah, etrafında toplanan büyük bir halk topluluğu ile Trablusgarp'a, buradan da Mısır'a gitti. Fakat Mısır Valisi İsâ b. Muhammed en-Nüşîrî (en-Nevşerî), Ziyâdetullah'ın Mısır'a ancak halifenin vereceği emirle girebileceğini bildirdi. Ziyâdetullah ise geceleyin Fustat'a girmeyi başardı. İsâ en-Nüşîrî durumu öğrenerek ona engel olamayacağını görünce kendisini İbnü'l-Cessâs'ın sarayına indirdi; adamlarını da çeşitli yerlere yerleştirdi. Ziyâdetullah burada sekiz gün kaldı ve Bağdat'a gitmek üzere yola çıktı. Bu sırada adamlarının bir kısmı kaçtı. Bunların arasında bir kölesi de bulunuyordu ve İsâ en-Nüşîrî'den 100.000 dinar alarak onun yanında kalmıştı. İsâ en-Nüşîrî, köleyi Ziyâdetullah'ın ve Mısır'da kalan adamlarının durumunu bildirmesi için Halife Muktedir-Billâh'a gönderdi. Halife de mallarıyla birlikte orada kalan adamlarının kendisine gönderilmesini emretti. Rakka'ya gelen Ziyâdetullah, Bağdat'a girebilmek için Vezir İbnü'l-Furât'tan izin istedi. Vezir kendisine beklemesini bildirdi. Aradan bir yıl geçmiş, adamları dağılmış, Ziyâdetullah da içki ve

eğlenceye dalmıştı. Durumu Halife Muktedir-Billâh'a haber verdiler ve kendisine intikamını alması için onu Mağrib'e yollamasını tavsiye ettiler. Bunun üzerine halife bir yazı ile durumu Ziyâdetullah'a bildirdi. Mısır Valisi Nüşîrî'ye de bir mektup yazarak Mısır'dan Mağrib'e dönmesi için ona askerî ve malî yardımda bulunmasını emretti. Ziyâdetullah Mısır'a gelince Nüşîrî, ihtiyacı olan adamlar ve para toplanıncaya kadar Zâtülhammâm'a gitmesini bildirdi. Burada uzun süre kaldı ve çeşitli hastalıklara yakalandı. Kölelerinden birinin kendisini zehirlediği ve bu yüzden sakallarının döküldüğü de söylenir. Ardından Ziyâdetullah Mısır'a dönüp Kudüs'ü ziyaret etmek maksadıyla yola çıktı. Ancak Remle'de vefat ederek burada defnedildi. Kayrevan'daki Beytülhikme'yi III. Ziyâdetullah'ın kurduğu söylenir.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 334-337; Ya'kübî, *Târîh* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ), Beyrut 1413/1993, II, 358; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 180-201; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 205-207; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l-Mağrib fi'l-'aşri'l-İslâmî*, İskenderiye, ts. (Müessesetü şebâbi'l-câmia), s. 317-320; Hitti, *İslâm Tarihi*, III, 710-711, 957-976; Âdile Ali el-Hamed, *Kıyâmü'd-devleti'l-Fâtımiyye bi-bilâdi'l-Mağrib*, İskenderiye 1980, s. 153-155; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşiltan), Ankara 1981, s. 195, 211-212; Muhammed et-Talbî, *ed-Devletü'l-Ağlebîyye* (trc. Müncî es-Sayyâdî), Beyrut 1985, s. 375 vd.; G. Demombynes, "Ağlebîler", *İA*, I, 150; Fikret İşiltan, "Sicilya", a.e., X, 594; Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, XII, 228-229; Muhammed Nûrî, "Benî Ağleb", *DMBİ*, XII, 631-633; Emine Baytâr, "el-Eğâlîbe", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2000, II, 817-818.

ALİ ÖNGÜL

ZİYÂDETÜ'S-SİKA

(بِرَادَةُ التَّقَى)

Güvenilir bir râvinin, rivayetinde diğer râvilerin zikretmediği bir bilgi vermesi anlamında hadis terimi.

Aynı hocadan hadis rivayet eden güvenilir râvilerden birinin, bir hadisin isnadında veya metninde diğerlerinin rivayetinde bulunmayan bir bilgi zikretmesi bu terimle ifade edilmiştir. Ziyâdetü's-sika sened ve metinlerde yer alan münker, müdrec, mezîd fi muttasıl'l-esânîd gibi merdûd sayılan diğer ziyâde türlerinden farklı olup râvisinin güvenilir olması dolayısıyla kabul edilebilir nitelikteki ilâve bilgiler için kullanılır. Bazı âlimler, güvenilir râvilerden gelen şâz hadisle sikanın ziyâdesi-